DEMOGRAFIK O‘SISH VA YOSHLAR BANDLIGINI TA’MINLASHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Tojimamatova Gulzodaxon Xusnidin qizi
Andijon davlat universiteti
Huquq-iqtisod fakulteti
Iqtisodiyot yo’nalishi talabasi
tojimamatovagulzodaxon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadal demografik o‘sish sharoitida yoshlar bandligini ta’minlashning iqtisodiy va institutsional mexanizmlari tadqiq etilgan. Mehnat bozoridagi demografik bosim sharoitida "demografik dividend" imkoniyatlaridan unumli foydalanish, yoshlar o‘rtasida ishsizlik va NEET (ta’lim ham, ish bilan ham band bo‘lmaganlar) darajasini pasaytirish, kichik biznes va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo‘li bilan yangi ish o‘rinlarini yaratish masalalari atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, inson kapitaliga kiritilayotgan investitsiyalarning mehnat unumdorligiga ta’siri va O‘zbekiston iqtisodiyotida yoshlar bandligi siyosatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: demografik o‘sish, demografik dividend, yoshlar bandligi, mehnat bozori, NEET-yoshlar, inson kapitali, iqtisodiy mexanizmlar, avtomatlashtirish, raqamli iqtisodiyot.

Аннотация. В данной статье исследованы экономические и институциональные механизмы обеспечения занятости молодежи в условиях стремительного демографического роста. Всесторонне проанализированы вопросы эффективного использования возможностей «демографического дивиденда» в условиях демографического давления на рынок труда, снижения уровня безработицы и показателя NEET среди молодежи, а также создания новых рабочих мест путем развития малого бизнеса и цифровой экономики. Даны научно-практические предложения по оценке влияния инвестиций в человеческий капитал на

производительность труда и совершенствованию политики занятости молодежи в экономике Узбекистана.

Ключевые слова: демографический рост, демографический дивиденд, занятость молодежи, рынок труда, молодежь NEET, человеческий капитал, экономические механизмы, автоматизация, цифровая экономика.

Abstract. This article examines the economic and institutional mechanisms of ensuring youth employment under conditions of rapid demographic growth. It provides a comprehensive analysis of leveraging the "demographic dividend" amid demographic pressure on the labor market, reducing youth unemployment and NEET rates, and creating new employment opportunities through the development of small businesses and the digital economy. Scientific and practical recommendations are formulated regarding the impact of human capital investments on labor productivity and the optimization of youth employment policies in the economy of Uzbekistan.

Keywords: demographic growth, demographic dividend, youth employment, labor market, NEET youth, human capital, economic mechanisms, automation, digital economy.

XXI asrda dunyo mamlakatlari iqtisodiy rivojlanishida demografik omil hal qiluvchi ko‘rsatkichlardan biriga aylandi. Xususan, rivojlanayotgan va o‘tish iqtisodiyotidagi mamlakatlarda aholi sonining jadal o‘sishi va uning tarkibida yoshlar ulushining yuqoriligi bir vaqtning o‘zida ham ulkan imkoniyat, ham jiddiy iqtisodiy chorlovlarni keltirib chiqarmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida aholi soni har yili o‘rtacha 700-800 ming kishiga ko‘payib bormoqda va umumiy aholining 50 foizdan ortig‘ini 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil etadi. Har yili mehnat bozoriga taxminan 600–700 ming nafar yangi ishchi kuchi kirib kelmoqda. Ular uchun sifatli va barqaror daromad keltiradigan ish o‘rinlarini yaratish nafaqat ijtimoiy

barqarorlik, balki mamlakatning barqaror iqtisodiy o‘sishini ta’minlashning asosiy shartidir.

Ushbu maqolaning maqsadi — demografik o‘sish sharoitida yoshlar bandligini ta’minlashning nazariy-uslubiy asoslarini va amaliy iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilish, shuningdek, inson kapitalini rivojlantirish orqali demografik bosimni iqtisodiy o‘sish drayveriga aylantirish yo‘llarini asoslab berishdan iborat.

1.DEMOGRAFIK O‘SISH VA MEHNAT BOZORI: NAZARIY VA USLUBIY ASOSLAR

Iqtisodiyot nazariyasida aholi o‘sishi va mehnat bozori o‘rtasidagi bog‘liqlik klassik hamda zamonaviy iqtisodchilar tomonidan keng tadqiq qilingan. T.Maltusning demografik determinizm nazariyasidan tortib, R.Solou va G.Bekerning neoklassik hamda inson kapitali nazariyalarigacha demografiya iqtisodiy unumdorlikning asosiy omili sifatida qaraladi.

Aholining yosh tarkibida mehnatga layoqatli aholi ulushining ortishi **"Demografik dividend" (Demographic Dividend)** hodisasini yuzaga keltiradi. Demografik dividend — bu mamlakat aholisining yosh tuzilmasi o‘zgarishi (ya’ni qaramlar ulushining kamayishi va ishchi kuchi ulushining ortishi) natijasida yuzaga keladigan iqtisodiy o‘sish salohiyatidir.

Demografik Bosim (Har yili mehnat bozoriga 600-700 ming yoshlarning kirib kelishi).

Iqtisodiy Mexanizmlar va Siyosat Inson kapitaliga investitsiya (Ta'lim, TVET, Dual ta'lim) Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash Raqamli va yashil iqtisodiyotda yangi ish o'rinlari.

Demografik Dividend (Yuqori mehnat unumdorligi, YAIM o'sishi va ijtimoiy barqarorlik).

Shu bilan birga, agar mehnat bozori taklif etilayotgan ishchi kuchini o‘zlashtirishga tayyor bo‘lmasa, demografik o‘sish quyidagi salbiy iqtisodiy oqibatlarga olib keladi:

1.Yoshlar o‘rtasidagi strukturaviy ishsizlik: Oliy va o‘rta maxsus ta’lim bitiruvchilarining malakasi mehnat bozori talablariga mos kelmasligi (Skills Mismatch).

2.NEET (Not in Education, Employment, or Training) darajasining ortishi: Yoshlarning ta’lim ham, ish bilan ham band bo‘lmagan qatlami shakllanishi.

3.Norasmiy bandlik va mehnat migratsiyasining kuchayishi: Mahalliy iqtisodiyotda ish o‘rinlari yetishmasligi oqibatida ishchi kuchining mamlakatdan chiqib ketishi yoki himoyalanmagan sektorda ishlashi.

2. O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR BANDLIGI VA DEMOGRAFIK HOZIRGI HOLAT TAHLILI

Demografik ko‘rsatkichlarga ko‘ra, O‘zbekiston mintaqadagi eng jadal o‘sayotgan mehnat resurslariga ega mamlakat hisoblanadi. 2025-2026 yillar holatiga ko‘ra, mamlakatda 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar soni 9,6 million kishidan oshgan.

Ko‘rsatkich nomi	**Miqdori / Ulushi**	**Izoh / Iqtisodiy ta’siri**
Jami aholi soni	~37,5 mln kishi	Mintaqadagi eng yirik iste’mol bozori
30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar	>50%	Yuqori demografik imkoniyat

Ko‘rsatkich nomi	Miqdori / Ulushi	Izoh / Iqtisodiy ta’siri
Yillik mehnat bozoriga kirish	~600-700 ming	Ish o‘rinlariga bo‘lgan yillik talab
NEET-yoshlar ulushi	~33.2%	Faol aralashuv talab qiluvchi ijtimoiy qatlam

Tahlillar ko‘rsatishicha, yoshlar bandligini ta’minlashda asosiy muammolardan biri gender farqlaridir. Yosh ayollar o‘rtasida NEET darajasi yosh erkaklarga nisbatan sezilarli darajada yuqori. Bu esa xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini oshirish va masofaviy (remote) ish o‘rinlarini yaratish zaruratini ko‘rsatadi.

3.YOSHLAR BANDLIGI TA’MINLASHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Yoshlar bandligini ta’minlash shunchaki ma’muriy buyruqbozlik bilan emas, balki bozor iqtisodiyoti drayverlari va moliyaviy-stimatssiya mexanizmlari orqali amalga oshirilishi lozim.

A. Kichik biznes va mikrotadbirkorlikni subsidiyalash mexanizmi

Kichik va o‘rta biznes (KOB) eng moslashuvchan hamda tez ish o‘rni yaratuvchi sektor hisoblanadi.

Imtiyozli kreditlash: Yosh tadbirkorlar uchun "Yoshlar daftari" va bank fondlari orqali past foizli startap kreditlarini ajratish.

Soliq imtiyozlari va subsidiyalar: Yoshlarni ishga qabul qilgan korxonalar uchun ijtimoiy soliq stavkalarini kamaytirish va shogirdlik davri uchun subsidiya ajratish.

B. Inson kapitalini rivojlantirish va ta’lim investitsiyalari

G.Bekerning inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, ta’lim va kasb-hunarga kiritilgan har bir dollar investitsiya kelajakda mehnat unumdorligini karra oshiradi.

TVET (Technical and Vocational Education and Training) va Dual ta’lim: Nazariy ta’limni korxonalardagi amaliyot bilan birlashtirish.

Vaucher tizimi: Yoshlarga zamonaviy IT-kasblar, xorijiy tillar va raqamli ko‘nikmalarni o‘rganish uchun davlat grantlari hamda vaucherlarini berish.

C. Raqamli va "Yashil" iqtisodiyot imkoniyatlari

Zamonaviy iqtisodiyotda an’anaviy sohalardan tashqari yangi yo‘nalishlar yoshlar bandligining asosiy manbaiga aylanmoqda:

Freelancing va raqamli platformalar: IT, dizayn, kopirayting, va dasturlash sohalarida masofaviy ishlashni rag‘batlantirish.

Yashil ish o‘rinlari (Green Jobs): Qayta tiklanuvchi energiya, agrotexnologiyalar va chiqindilarni qayta ishlash sohalarida yosh kadrlar tayyorlash.

4. XALQARO TAJRIBA VA UNING O‘ZBEKISTONDA QO‘LLANILISHI

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, demografik o‘sishni iqtisodiy mo‘jizaga aylantirgan mamlakatlar (masalan, Janubiy Koreya, Singapur, Malayziya) quyidagi institutsional choralardan foydalangan:

Janubiy Koreya tajribasi: 1970-1980 yillardagi demografik bom davrida hukumat bor e’tiborni kasb-hunar ta’limini eksportga yo‘naltirilgan sanoat bilan integratsiya qilishga qaratdi.

Germaniyaning Dual Ta’lim Tizimi: Kollej talabalari haftaning 2 kunini o‘quv yurtida, 3 kunini esa bevosita ishlab chiqarish korxonasida maosh olgan holda o‘tkazadi. Bu yoshlar ishsizligini YeI bo‘yicha eng past darajada (6-7%) saqlab turish imkonini beradi.

XULOSA

Demografik o‘sish — bu O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun ulkan strategik ustunlikdir. Biroq, ushbu imkoniyatni amaliy iqtisodiy o‘sishga aylantirish (Demografik dividendni realizatsiya qilish) uchun kompleks iqtisodiy mexanizmlarni amalga oshirish talab etiladi.

Ushbu tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi amaliy taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

1.Mehnat bozori prognozlash tizimini raqamlashtirish: Oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalari kvotalarini kelgusi 5-10 yillik iqtisodiy ehtiyojlar va mehnat bozori konyunkturasiga qat’iy bog‘lash.

2.NEET-yoshlarni iqtisodiy faoliyatga jalb etish: Qishloq joylardagi yoshlar va xotin-qizlar uchun mikromoliyaviy xizmatlar hamda masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish.

3.Tadbirkorlik va Incubator infratuzilmasi: Har bir tumanda yoshlar uchun startap akseleratorlar hamda kovorking markazlarini tashkil etish, ularga imtiyozli moliyaviy resurslar berish.

4.Dual ta’lim va shogirdlik institutini qonuniy va moliyaviy rag‘batlantirish: Yoshlarni ishga olib, ularga kasb o‘rgatayotgan korxonalar uchun daromad va ijtimoiy soliqlar bo‘yicha keskin imtiyozlar tizimini joriy etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Bo‘riyeva M. P. O‘zbekistonda oila demografiyasi. – Toshkent: Fan, 2017.

2.Bo‘riyeva M. R. Demografiya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2001.

3.Tojiyeva Z. N. Aholi geografiyasi (Darslik). – Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo», 2020. – 298 b.

4.Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. – Chicago: University of Chicago Press, 1993.

5.Borisov V. A. Demografiya. – Moskva: NOTABENE, 2019.

6.Todaro M. P., Smith S. C. Economic Development (13th Edition). – Pearson, 2020.

7.World Bank. Youth Employment in Uzbekistan: Opportunities and Challenges. – World Bank Group Report, 2021/2024.

8.UNDP Uzbekistan. Labour Market and Demographic Trends in Central Asia. – Tashkent, 2025.

9.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslari va aholi demografiyasi bo‘yicha statistik to‘plam. – Toshkent, 2025/2026.